

GRÁFIK IMRE

THASS-THIENEMANN TIVADAR: A NYELV INTERPRETÁCIÓJA I.

A NYELV SZIMBOLIKUS JELENTÉSE

Tinta Könyvkiadó, Budapest. 2016. 358 lap

Az etnoszemiotika művelőjeként egy olyan könyv ismertetésére vállalkozom, amely – szigorúan csak a címéből kiindulva – inkább a nyelvtudomány, de – tartalmát tekintve – legalább annyira a szemiotika, az irodalomtudomány, a néprajztudomány (és természetesen több más társtudomány) szempontjából is figyelmet érdemel.

Föltehető, bár sajnálatos, hogy a szerzőt és munkásságát kevesen ismerik Magyarországon. Thass-Thienemann Tivadar (1890–1985) életútját és tudományos tevékenységét tekintve azonban éppen a jelen kötet kapcsán ez pótolható, mindenekelőtt a kötet fordítójának előszavából. Szerencsére nem minden előzmény nélkül. A szűkebb tudományosság előtt az eredetileg germanistának, irodalomtörténésznek induló Thass-Thienemann Tivadarnak még pécsi tanársága alatt megírt és több kiadásban megjelent *Irodalomtörténeti alapfogalmak* című kötete ismert. A közelmúltban a pécsi Pro Pannonia jóvoltából 2010-ben jelent meg *Az utókor címére: Thienemann Tivadar hátrahagyott életrajzi feljegyzései* című kötet (sajtó alá rendezte Koncz Lajos; a jegyzetapparátus összeállításában közreműködött és a névmutatót készítette Eröss Zsolt). A Kijárat Kiadó pedig 2013-ban jelentette meg Balogh Tamás *Ő volt Thienemann Tivadar* című kötetét.

A második világháború után, emigrációja révén az Egyesült Államokba került Thass-Thienemann Tivadar szakterületet váltott: nyelvpiszichológiával

kezdt foglalkozni, kutatásait az angol, tágabban az indoeurópai nyelvek körére terjesztette ki. Bár kétségtelen, hogy mind a német, mind az orosz hatóságok részéről érték zaklatások, indokolatlan lenne személyét hamis glóriával illetni a távozásával kapcsolatban. Emigrációjának okairól ő maga mondja: „Meg kell mondanom, hogy ez az édes haza nekem mindent, mindent megadott, amit csak kívántam. Engemet úgy emlegettek sokáig, mint a legfiatalabb egyetemi nyilvános, rendes tanárt, akit valaha kineveztek. Én voltam a legfiatalabb akadémikus, akit az Akadémiára beválasztottak. Nekem adták a legmagasabb szellemi kitüntetést, a Corvin Koszorút, és a Corvin Koszorú Társaságban megint én voltam a legfiatalabb. Mindent megadott: társadalmilag, emberileg, anyagiilag. [...] Embereknek azt mondtam itt, hogy politikai okokból a kommunisták elől mentem el. Hát ez fél-igazság. [...] éreztem, hogy otthon elértem mindent, ami elérhető számomra. [...] Oly jól voltam otthon. De láttam, nincs tovább. Elérkeztem valahova. Most már csak öregség, nyugdíj vár rám. Ez a férfiú-kornak a klimaktériuma, hogy – úgy mondjam – az ember valami nagy változást kíván. Itt nincs tovább... Nincs... Nem lehet tovább menni. És persze megvolt az a vágyam, majdnem mindig otthon is külföldit játszottam, hát szeretnék külföldre menni és szeretném angol nyelven kifejezni gondolataimat” – idézi a fordító előszava (15–6. oldal). Sietünk

megjegyezni, hogy ez nem „hütlenség” sem a korábbi szakterülete, sem a hazája iránt, mert mint önéletírásában írja: „Ha otthon maradtam volna és a korviszonyok megengedték volna, nem az angol, hanem a magyar nyelv szólásaiban eltemetett szellemi múltat, egy ismeretlen, soha föl nem fedezett vidéket szerettem volna ismertetni.”

Élete fő művének az Amerikában megjelent *The Interpretation of Language I: Understanding the Symbolic Meaning of Language*. New York: Jason Aronson, Inc. 1968. és *The Interpretation of Language II: Understanding the Unconscious Meaning of Language*. New York: Jason Aronson, Inc. 1973. kötetek tekinthetők. A most ismertetésre kerülő első kötet a Tinta Könyvkiadó (dicséretes vállalkozása) jóvoltából került kiadásra, de 2020-ban megjelent a lefordított második kötet is.

A szerzői *Előszó* e tekintetben világos. „Az első kötet, *A nyelv szimbolikus jelentése* azon a meggyőződésen alapul, hogy a verbális szimbolizmus megértése alapvető tudás. A verbális szimbolizmus olyan, mint az aritmetika a fizikai-matematikai tudományok számára: nem szaktudományi értelemben vett nyelvészet, sem laboratóriumban művelt pszichológia, és nem is a tudományok fölött álló szupertudományként felfogott filozófia, hanem a humán tudományok alapvetése” (31).

Thass-Thienemann Tivadar (a fordítás alapjául szolgáló 1973-as kiadás előszavában) kitér azokra a kritikákra is, melyek választott anyagának univerzálisan emberi voltára vonatkozóan rákérdeztek, hogy vizsgálódása, elemzése miért korlátozódott a Nyugat hagyományára. Mint írta, s szavai megfonto-

landóan tanulságosak: „Az univerzális fogalmak elméletben igazak, de ritkán érvényesek a valóságos emberi tapasztalat világában. Kötve vagyunk egy sajátos nyelvi-kulturális valósághoz. Az embernek újra kell születnie, hogy megszabaduljon a Nyugat örökségének minden nyomától. Bármennyire is antropológusi alapossággal tanulmányozzuk egy bennszülött törzs nyelvét, nyugatiak lévén mindig idegenek maradunk a bennszülöttek jelentésvilágában, ha csak nem avatnak bennünket a törzs tagjává, és nem szippant be bennünket ténylegesen is a törzsi kultúra. Máskülönben bármennyire hűségesen jegyezzük is föl, hogy melyik szó mit jelent, óhatatlanul csak a nyelv felszínén fogunk tapogatózni anélkül, hogy megragadnánk a valóságos jelentéseket, s továbbra is kívül maradunk a nyelvhez kapcsolódó képzelet és varázslat világán. Ez okból döntöttem úgy, hogy a mi régi nyugati kulturális örökségünk megszokott határai között maradok” (34).

Thass-Thienemann Tivadar kései nagy műve, élete magnum opusa, *A nyelv interpretációja*, melynek első kötetét, *A nyelv szimbolikus jelentése* című munkáját immár tehát olvashatjuk magyar nyelven is Simoncsics Péter igényes és értő fordításában.

Érdemes a szerző *Bevezetés: tények és elméletek* című könyvindító fejezetében megfogalmazott gondolatait kissé bővebben idézni: „A szimbolikus viselkedés kreatív. Az ember nem mechanikusan reagál a fizikai ingerekre, hanem gondolkodva és képzelőerejét használva cselekszik, amikor szimbólumokat használ és teremt. Az ember nincs bezárva a fizikai valóságba, hanem áttemeli azt a világ szimbolikus reprezentációjának

dimenziójába. A nyelv a szimbolikus reprezentáció és a kreativitás fontos terepe. A szimbolizmus tanulmányozása magával hozza a nyelv tanulmányozását. A szimbolikus viselkedés tanulmányozása az a szilárd alap, amelyekre épül a pszichológia és a nyelvészet tudománya, és ez az a közös forrás is, amely által e tudományok legmélyebben betekinthetnek az emberi viselkedés rejtelmeibe” (36). Majd – az 1973-ban kifejtett – gondolatait így folytatja: „Bár a szimbolikus viselkedés birodalma áll a viselkedéstudományok fókuszában, a nyelv szimbolizmusa mégis meglehetősen új területe a tudományos kutatásoknak. Hogy miért van ez így, magyarázatra szorul. Furcsa jelenség, hogy két tudomány, amely kutatási anyagát tekintve kölcsönösen függ egymástól, módszerében és elveiben pedig közeli rokon, mégis egymástól függetlenül, ha éppenséggel nem egymás iránt közömbösen fejtették ki erőfeszítéseiket a kutatásban. Mindkét tudomány realisztikus alapokra épült nagyjából ugyanabban az időben, a múlt század végén és e század elején. A nagy nyelvészek kora egybeesik a nagy pszichológusok korával. Nyelvünk előtörténetének fölfedezése a nyelvészet klasszikus műveiben körülbelül akkor történt meg, amikor Sigmund Freud a jelentésekkel és az elme öntudatlan működésével kapcsolatos fölfedezéseit tette” (37).

Egyetértően idézhetjük a kötet hátsó borítóján olvasható megállapítást: „Thass-Thienemann Tivadar nyelvpszichológiai fölfogását a pszichoanalízis, mindenekelőtt Sigmund Freud tanai nyomán alakította ki. Mire kutatásai beértek és formát öltöttek, a XX. század második felének nyelvészeti forradalma, a generatív-transzformációs nyelvészet

minden más kutatási irányt elsöpört, illetve háttérbe szorított, ekképpen Thass-Thienemann eltérő irányultságú, a szemiotikát, leginkább pedig a kognitív nyelvészetet megelőlegező művét is. [...] Noha korát megelőző műve az éppen akkor uralkodó tudományos »divat« miatt Amerikában visszhangtalan, Magyarországon egyenesen ismeretlen maradt, ma már látható, hogy a közben létrejött kognitív tudományok fő árama utolérte és igazolta Thass-Thienemann Tivadar pszicholingvisztikai életművét.”

A szimbolizmus, az ember szimbolikus viselkedése több vonatkozásban tárgya a szemiotikai/etnoszemiotikai, nyelvi/kommunikációs, irodalmi/folklorisztikai, néprajzi/népművészeti kutatásoknak (és folytathatnám a felsorolást).

Sajnos nincs mód arra, hogy a tartalmát jól és logikusan tagoló kötetet részletesen ismertessük. Ilyenformán csak néhány – elméleti és gyakorlati szempontból is – izgalmas és tanulságokkal szolgáló fejezetcím alapján csábítjuk olvasásra a néprajz, a kulturális antropológia, a szemiotika és más tudományok művelőit, de minden érdeklődőt is.

Az első nagyobb egység: *A nyelvészeti megközelítés*. Ezen belül a *Jel és szimbólum* alfejezetben kifejtettek szolgálnak tanulságos és megfontolandó megállapításokkal. A második nagyobb rész: *A pszichológiai megközelítés*. Itt – bevallottan némi elfogultsággal – az *Isméltés* alfejezetet emelem ki – igaz, a szerző indítása ebben mintha megerősítene: „A szimbolikus viselkedés megértéséhez különösen fontos az isméltés” (136). A harmadik nagy fejezet: *A test szimbolizmusa*. Az antropológiai kutatások általában nagy figyelmet szentelnek a testrészek elnevezésének, de föltéte-

lehetően ez a tárgykör sok olvasó érdeklődését fölkelte.

Nem kevésbé érdekfeszítő olvasnivaló található a *Kiegészítések* című utolsó nagyobb fejezetben. A *színszimbolika*, a *tűz*, a *fény*, a *számok*, a *hangszimbolika*, az *ízlelés és szaglás*, a *tér*, az *idő* és az *írás* című alfejezetekben széles körű ismeretanyagra alapozott kifejtések, magyarázatok föltehetően még a tájékozottabb olvasóknak is szolgálhatnak újdonságokkal.

A gondosan szerkesztett kötet kifejezetten hasznos *Válogatott irodalommal*, *Végjegyzetekkel*, *Névmutatóval* és *Idegen szavak jegyzékével* zárul.

Végezetül fontosnak tartom megemlíteni, hogy a könyv nyelvezete sziporkázóan szellemes (megjegyzem ez nemcsak a szerző, hanem a fordító érdeme is), teletűzve szépirodalmi példákkal, hivatkozásokkal.

A terjesztés elérhető áron kínálja a puha borítójú, szolid és ízléses nyomdai előállítású kiadványt. A kiadási pél-

dányszámot nem ismerjük, azt azonban tudjuk, hogy időközben már utánnomása is készült a kötetnek, s így remélhetően aszakkönyvtárak és közkönyvtárak révén nemcsak a különböző tudományterületek művelői, a tudományos kutatók számára, hanem szélesebb körben is hozzáférhetővé, illetve ismertté válik a könyv.

Legvégül megemlítem még, hogy aki többet és mást is szándékozik megtudni Thass-Thienemann Tivadarról, illetve munkásságáról, az kézbe veheti P. Müller Péter szerkesztésében a *Thienemann Tivadar és a mai szaktudományok: írások születése 125. évfordulójára* című, Pécsen 2016-ban a Kronosz kiadásában megjelent kötetet.

Gráfik Imre

néprajzkutató, muzeológus, ny. múzeumigazgató

Néprajzi Múzeum, Savaria Múzeum

E-mail: grafikimre@gmail.com